

В. В. Владишевська, доктор філософії в галузі права, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» <https://orcid.org/0000-0001-9666-5995>

В. Є. Загородній, кандидат юридичних наук, професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» <https://orcid.org/0009-0000-5673-9769>

РІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Стаття присвячена аналізу рішень міжнародних судових органів в контексті реалізації норм міжнародних договорів. Зауважено, що розвиток законодавчого закріплення положень щодо міждержавних відносин має наслідком зростання значення міжнародних судових органів та результатів їх діяльності для міжнародної спільноти. Тому міжнародні судові органи займають вагомую роль у створенні правової практики та закріпленні норм матеріального права.

Проаналізовано правову природу та особливості рішень міжнародних судів, а також їхній вплив на міжнародний правопорядок. Досліджено думку щодо того, що рішення міжнародних судів, не створюючи нових міжнародно-правових норм, виступають як додаткове джерело міжнародного права. Також зауважено на питанні прецедентного характеру рішень та його неоднозначності. Встановлено, що справді рішення судових органів міжнародної юрисдикції можна вважати джерелом міжнародного права, однак на таке трактування впливає їхнє місце у кожній конкретній державі та національному законодавстві.

Зроблено висновок, що оскільки діяльність міжнародних інституцій регулюється міжнародними договорами, і що такі інституції наділені певною компетентністю, тому рішення міжнародних судів є рішенням міжнародного органу. Рішення міжнародного суду відіграє важливу роль як джерело міжнародного права з особливою правовою природою. Зі зростанням ролі міжнародного права зростає роль міжнародних судових органів та результатів їх роботи - рішень. При цьому, характер рішень є похідним, оскільки їхня дія безпосередньо пов'язана з дією "основної" норми міжнародного договору, конвенції тощо.

Ключові слова: рішення міжнародних судових органів, міжнародний договір, правозастосування, Суд Європейського Союзу, Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй, судовий прецедент, імплементація.

V. V. Vladyshevska, V. Ye. Zahorodnii. Decisions of international judicial bodies in the context of implementing international treaties

The article is devoted to the analysis of decisions of international judicial bodies in the context of implementation of international treaties. It is noted that the active development of legal regulation of interstate relations leads to an increase in the importance of international judicial bodies and their decisions for the international community. Therefore, international judicial bodies play an important role in creating legal practice and establishing substantive law.

The author analyses the legal nature and peculiarities of judgments of international courts and their impact on the international legal order. The author examines the view that judgments of international courts, while not creating new international legal norms, act as an additional source of international law. The author also focuses on the issue of the precedent-setting nature of judgments and its ambiguity. It is established that, while decisions of judicial bodies of international jurisdiction can indeed be considered a source of international law, this interpretation is influenced by their place in each particular State and national legislation.

The author concludes that since the activities of international institutions are regulated by international treaties and since such institutions are endowed with a certain competence, the decisions of international courts are decisions of an international body. An international court judgment plays an important role as a source of international law with a special legal effect. As the role of international law grows, so does the role of international judicial bodies and the results of their work - decisions. At the same time, the nature of judgments is derivative, since their effect is directly related to the effect of the "main" provision of an international treaty, convention.

Key words: decision of international judicial bodies, international treaty, law enforcement, Court of Justice of the European Union, European Court of Human Rights, International Court of Justice, judicial precedent, implementation.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток правового регулювання міжнародних відносин має наслідком зростання ролі міжнародних судових органів та їх рішень в міжнародному праві. Разом з тим, розв'язання питання про прецедентний характер рішень міжнародних судів є неоднозначним.

Україна як член таких організацій як ООН, Рада Європи та інших підтримує основні принципи та норми міжнародного права, підкреслює необхідність мирного розв'язання суперечок та відновлення порушених прав задля плідної співпраці держав у розв'язанні глобальних і регіональних проблем. Права та зобов'язання, покладені на учасників міжнародних відносин, закріплені у нормах міжнародних договорів. Однак, на жаль, такі права можуть порушуватися, а обов'язки не виконуватися. А тому, для відновлення стану, що існував до порушення та припинення такого порушення застосовується міжнародний судовий захист.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження рішень міжнародних юрисдикційних органів з погляду реалізації норм міжнародного права проаналізовано такими науковцями як: Кононенко В.П., Литвиненко В.М., Чічань В.М., Пророченко В.В., Письменна В.О., Рудницька О.П., Ніколенко Л.М., Яковюк І.

Мета статті. Метою статті є роль та місце рішень міжнародних судових органів в контексті реалізації норм міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль в контексті регулювання міжнародних відносин відіграють міжнародні угоди. Положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів фактично кодифікували норми правових звичаїв щодо укладення, виконання та припинення договорів їх учасниками. Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, під договором слід розуміти міжнародну угоду, укладену між державами у письмовій формі, ґрунтуючись на положеннях міжнародного права, всупереч форми угоди (чи така угода в закріплена в одному документі, у двох чи кількох пов'язаних між собою документах), а також незалежно від назви такого документа (конвенція, пакт тощо) [2].

Тож, за своєю суттю міжнародний договір являє собою угоду, що укладена між суб'єктами міжнародного права, які наділені правом на нормотворення, незважаючи на його форму і найменування, і відповідає нормам міжнародного права.

Відповідно до ст. 6 Віденської конвенції про право міжнародних договорів передбачено, що держава не може посилатися на ту обставину, що її згода на обов'язковість для неї договору була виражена в порушення того чи іншого положення його внутрішнього права, що стосується компетенції укладати договори, як на підставу недійсності його згоди... якщо тільки дане порушення не було явним і не стосувалося норми його внутрішнього права особливо важливого значення. Також закріплено положення про явність порушення, а саме якщо воно буде об'єктивно очевидним для будь-якої держави, що діє в цьому питанні сумлінно і відповідно до звичайної практики. Очевидно, що та обставина, що міжнародний договір є складним і багатоаспектним правовим актом, закріплені у ньому положення можуть не відповідати інтересам однієї з держав. Щоб не ущемляти інтереси держав в праві міжнародних договорів існує інститут застережень. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів закріплено правило, відповідно до якого держава наділена правом при підписанні, ратифікації, ухваленні або затвердженні договору, або приєднанні до нього сформулювати застереження (у випадку якщо договір не забороняє внесення таких) [2]. Юридичні наслідки для сторін міжнародного договору настають виключно після набрання чинності таким договором.

У сьогоденні реалії міжнародне правосуддя охоплює: Міжнародний Суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний третейський суд, Міжнародний трибунал з морського права, Суд ЄС, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Економічний суд СНД, Міжнародний трибунал по Руанді, Міжнародний фінансовий трибунал, численні судові інституції арбітражного характеру тощо.

Щодо рішень міжнародних судових органів, відповідно до п. д ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН рішення міжнародних судів можуть використовуватися як "допоміжний засіб для визначення правових норм" [1].

Положення зазначеної статті вказує на неоднаковий статус таких джерел міжнародного права, як міжнародний договір та рішення міжнародних судів. Водночас рішення міжнародних судових та арбітражних органів дають змогу краще зрозуміти сутність сучасного міжнародного права та специфіку реалізації його норм в різних історичних умовах.

За час свого існування Міжнародний Суд ООН вплинув на тенденції розвитку та зміст норм і принципів міжнародного права. Також роль міжнародного Суду ООН проявляється і в тому, що міжнародні суди здатні встановлювати міжнародно-правові звичаї шляхом їхнього визнання. Міжнародний звичай набуває статусу правової норми за допомогою підтвердження, що тривала практика сприймається учасниками міжнародних правовідносин як правова норма.

Розглянемо рішення Міжнародного Суду ООН в контексті реалізації норм міжнародного права. Так, відповідно до положень ст. 59 Статуту МС ООН рішення Суду обов'язкове лише для сторін, які беруть участь у справі, і виключно у такій справі [1]. Крім того, не кожна спірна ситуація між суб'єктами міжнародних правовідносин вирішується за допомогою суду. У сучасному світі кількість конфліктів між державами, у яких сторони не дотримуються принципу мирного вирішення спорів, відповідно до яких міжнародні суперечки мають вирішуватися виключно за допомогою мирних засобів, не зменшується. Дані завдання реалізуються за допомогою Міжнародного Суду як судового органу Організації Об'єднаних Націй. Інтенсивність роботи Міжнародного Суду ООН в останні декілька десятиліть суттєво зросла.

Статут Міжнародного Суду визначає так звану мінімальну юрисдикцію. Відповідно до положень Статуту ООН всі держави-члени ООН стають учасниками Статуту Міжнародного Суду. Однак Статут пропонує лише наступні шляхи встановлення компетенції Суду:

- 1) шляхом погодження державами юрисдикцію Суду щодо конкретних спорів на основі *ad hoc*;
- 2) шляхом визнання учасниками Статуту обов'язкової юрисдикції Міжнародного Суду щодо всіх видів спорів [1].

Держави не хочуть програвати судові справи, тому звертаються за вирішенням справи до Суду ООН, лише у випадку, коли вважають, що виграють справу. Відмінно від міжнародних договірних і звичаєвих норм, що пов'язані з існуванням суспільних відносин, що врегульовуються суб'єктами міжнародних правовідносин через волевиявлення, міжнародні судові рішення існують не у подібний спосіб. Вони виникають незаплановано, через існування конфлікту і є вирішенням конкретної спірної ситуації через застосування правової норми цільового спрямування, яка поширюється на учасників спору. У випадку відсутності спірних ситуацій або при відсутності бажання держав вирішувати у судовому порядку спірні ситуації у тій чи іншій сфері міжнародних правовідносин відповідний судовий розгляд не відбудеться. Крім того, суб'єкти спірної ситуації за їх взаємною згодою можуть відмовитися від підпорядкування рішення міжнародного суду.

Крім вирішення міждержавних конфліктів через судовий розгляд, ст. 33 Статуту ООН передбачає мирний шлях вирішення спорів - міжнародний арбітраж [1].

Тож, суд здійснює розгляд спори тільки у тих випадках, коли обидві сторони спору виявляють волевиявлення на його юрисдикцію. Крім цього, держави мають право встановити певні умови щодо визнання обов'язкової юрисдикції. Розгляд Судом спорів між державами має відповідати їх інтересам. Суд може розглядати будь-який правовий спір, що стосується міжнародного права, його функція полягає у винесенні рішення щодо переданих на його розгляд спорів відповідно до норм міжнародного законодавства.

Рішення є обов'язковим лише у випадку, якщо учасники ООН звертаються до нього за вирішенням певного конфлікту. Статут ООН декларує, що якщо держава-учасник є стороною в спорі, у врегулюванні якого бере участь Суд, то вона зобов'язана виконувати рішення Суду. Ігнорування та невиконання однією стороною в конфлікті рішення Суду дає право іншій стороні звернутися до Ради Безпеки, яка може застосувати санкції за невиконання такого рішення. Держави постійно намагаються використовувати інші засоби вирішення спорів.

Показники ефективності Міжнародного Суду ООН визначаються у відповідності до ознак доцільності та результативності: впровадження в роботу Суду засад міжнародного права, в тому числі внесення вагомого внеску у встановлення і підтримання міжнародного миру і безпеки, пріоритетний напрямок захисту прав і свобод людини.

Кількісно можна виділити кілька показників:

- кількість вирішених міжнародних конфліктів у відсотковому відношенні до загальної кількості звернень, або як відсоток виконаних судових рішень без звернення до інших способів вирішення міжнародних суперечок, без використання міжнародних санкцій та обмежень;
- співвідношення рекомендацій і відгуків на них;
- кількість прийнятих міжнародно-правових нормативно-правових актів і внесених до чинних міжнародних актів поправок як в рамках ООН, так і за її межами на основі його рішень і консультативних висновків;
- зменшення кількості спорів, що виникають з розглянутих раніше аналогічних ситуацій, за якими було винесено рішення.

Я.О. Берназюк зазначає, що при використанні підходу до вирішення колізій у законодавстві, що ґрунтується на пріоритетності міжнародних актів над національним законодавством, застосовують також положення міжнародних актів, що не ратифіковані Верховною Радою України у встановленому порядку, проте містять загально визнані принципи і норми міжнародного права. Також автором зауважено, що рішення Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) в силу взятих на себе зобов'язань Україною в рамках міжнародного договору відіграє важливе значення, оскільки практика ЄСПЛ може бути використана для подолання колізій у національному законодавстві з урахуванням конституційних засад верховенства права та конвенційних принципів і висновків щодо їх тлумачення [3, С. 228].

При аналізі особливостей вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН В.П. Кононенко звернув увагу на проблематику факультативної юрисдикції Суду ООН. Зокрема, автором зауважено, що держава має право висловити свою згоду на участь у судовому розгляді трьома способами: спеціальною угодою, статтею в договорі і односторонньою заявою. Автор зауважує, у випадку, що якщо держава не висловила свою згоду на юрисдикцію Суду ООН жодним із зазначених способів, вона не є належним відповідачем та до неї не можна пред'явити позов. Однак, якщо були договірні відносини між державою в рамках юрисдикції суду, то відшукуються мінімальні ймовірності для цього, а тому юрисдикцію Суду ООН намагаються обґрунтувати ґрунтуючись на основі договорів, які за своєю суттю не регулюють конфлікт, але в яких є юрисдикційна клаузула, підписана сторонами спору [4, С. 355].

В.М. Литвиненко, В.М. Чічань, В.В. Пророченко дійшли висновку, що міжнародні суди є інституціями, створеними державами й наділеними ними певною компетенцією, а тому рішення міжнародних судів є рішенням

міжнародного органу. У сучасних реаліях рішення міжнародних органів відіграють важливу роль як джерело міжнародного права, що має особливу юридичну природу. Автори зауважують, що рішення міжнародних судів необхідно аналізувати в контексті міждержавного консенсусу, а міжнародну юстицію – як таку, що не залежить від держав інституцію, завданням якої є правозастосування та здійснення міжнародного правосуддя [5, С. 308].

У роботі В.О. Письменної зауважено, що теорія подвійної функціональності в українській судовій системі відображається лише частково: національні суди застосовують обов'язкові для України норми міжнародних договорів як частину національного права [6, С. 56].

О.П. Рудницька, аналізуючи питання юрисдикції Міжнародного Суду ООН, звернула увагу на те, що юрисдикція Суду поширюється на всі правові спори, як в контексті з'ясування змісту договору або положень міжнародного права; наявності факту, який, якщо він буде встановлений, є порушенням міжнародного зобов'язання; характеру і розмірів відшкодування, яке належить відшкодувати за розірвання міжнародного зобов'язання. Також автор зауважує, що рішення Міжнародного Суду можуть також прийматися на підставі поняття “справедливості”, але тільки за згодою сторін конфлікту [7, С. 542].

Питання діяльності Суду ЄС розглянуті Л.М. Ніколенко. Зокрема, зауважено, що закріплені Судом ЄС у своїх рішеннях правові норми є такими, що мають обов'язковий характер як для нього самого, так й для національних судових органів держав-членів ЄС, а невиконання рішень Суду спричиняє застосування санкцій, передбачених засновницькими договорами. В той же час, засновницькі договори прямо не уповноважують Суд ЄС встановлювати нові норми права [8, С.168].

На думку І. Яковюк складність і комплексність категорії джерел права та її історична мінливість, приналежність науковців до відмінних правових шкіл, де сформувалася візія щодо джерел права ЄС, призвело до появи різних критеріїв виокремлення джерел права ЄС. Зроблено висновок, що труднощі, пов'язані із джерелами права як міждисциплінарною категорією: теорії права, міжнародного і європейського права. Водночас категорія залишається не до кінця розробленою у сучасній зарубіжній і вітчизняній юридичній літературі, що зумовлено відсутністю чітких критеріїв визначення джерел права [9, С. 218].

Висновки. В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що міжнародні договори врегульовують відносини між державами. Водночас, у випадку появи порушень, для відновлення справедливості функціонують органи, що мають на меті відновити порушені права та вирішити спори - міжнародні судові органи. Такі судові органи застосовують положення норм існуючого міжнародного права, такі як міжнародні конвенції, міжнародний звичай, загальні принципи права і правової доктрини. Також, до прикладу, рішення Міжнародного суду ООН можуть прийматися на підставі поняття “справедливості” за згодою сторін конфлікту. Щодо ролі Міжнародного Суду ООН у вирішенні міждержавних спорів, його роль однозначно велика, проте, все ж, виникає питання визнання юрисдикції суду винною стороною та реальності виконання рішення.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: Міжнародний документ від 26.06.1945 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 №995_118. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_118
3. Берназюк Я.О. Пріоритетність міжнародних договорів при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. Вип. 8. С. 223-229. http://lsei.org.ua/8_2022/48.pdf
4. Кононенко В.П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика. Монографія. Київ-Одеса: Фенікс. 2018. 438 с. <http://idpnan.org.ua/files/2019/virishennya-teritorialnih-sporiv-sudom-onn-teoriya-i-praktika-kononenko-v.-p.-.pdf>
5. Литвиненко В.М., Чічань В.М., Пророченко В.В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. Вип. 9. С. 306-309. http://www.lsei.org.ua/9_2021/77.pdf
6. Письменна В.О. Використання міжнародних договорів в судах України за теорією “подвійної функціональності”. <https://core.ac.uk/download/pdf/50593236.pdf>
7. Рудницька О.П. Роль міжнародного суду ООН у вирішенні міждержавних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. Вип. 2. С. 539-543. http://www.lsei.org.ua/2_2023/128.pdf
8. Ніколенко Л.М. Визначення судового прецеденту в системі міжнародного права. Європейські перспективи. 2013. Вип. 10. С. 135–140. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=evpe_2013_12_30
9. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. Вип. 1. С. 209–220. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=filpr_2013_1_20